

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди**

ТУР Оксана Миколаївна

УДК 316.28:371.3:378.14:002:004.01

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
ІЗ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Попова Олена Володимирівна,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, професор кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Лосєва Наталія Миколаївна,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця), професор кафедри педагогіки, фізичної культури та управління освітою;

доктор педагогічних наук, професор
Стрельников Віктор Юрійович,
Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського, професор кафедри філософії та економіки освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Штефан Людмила Володимирівна,
Українська інженерно-педагогічна академія (м. Харків), професор кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти.

Захист відбудеться «16» жовтня 2019 року о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.64.053.04 в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди за адресою: вул. Алчевських, 29, ауд. № 216, м. Харків, 61002.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за адресою: вул. Валентинівська, 2, ауд. № 215-В, м. Харків, 61168.

Автореферат розісланий «14» вересня 2019 року.

Учений секретар

спеціалізованої вченої ради

Л. Д. Зеленська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна документно-інформаційна діяльність є розгалуженою, багатогранною невід’ємною складовою всіх сфер суспільного життя (політичної, економічної, культурної, технічної, тощо) й охоплює всі галузі освіти, науки й техніки, фінансів і виробництва. Збільшення обсягів документообігу, стрімкий розвиток інформатизації всіх сфер життєдіяльності суспільства в Україні актуалізує проблему підготовки висококваліфікованих фахівців із документознавства та інформаційної діяльності (далі – фахівці з ДтаІД), здатних ефективно та якісно працювати з величезним обсягом документів та інформації.

Низкою нормативно-правових документів, серед яких закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про основи державної інформаційної політики» (1999), «Про наукову та науково-технічну діяльність» (2016), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 роки (2014) та ін., задекларовано суспільну потребу у фахівцях сфери документно-інформаційних комунікацій, здатних кваліфіковано виконувати широке коло професійних видів діяльності з документами: від їх створення та стандартизації, розробки й експлуатації різноманітних автоматизованих систем аналітико-синтетичної обробки документів до надання інформаційних послуг.

У сучасних умовах входження України в інформаційно-високотехнологічний простір, зростання комунікативності й інформаційної насиченості життя, інтеграції й глобалізації економіки, культури та соціальної сфери вимагає високого рівня комунікативної компетентності фахівців із ДтаІД. Це зумовлює потребу в посиленні комунікативного складника професійної підготовки майбутніх фахівців указанного профілю, що передбачає внесення змін у цілі й завдання, зміст такої підготовки. Не випадково серед якостей випускника закладу вищої освіти (далі – ЗВО), окреслених в освітньо-кваліфікаційній характеристиці бакалавра за напрямом підготовки «ДтаІД», виокремлено такі, як: здатність до ефективної взаємодії під час здійснення навчальної, професійної та іншої діяльності, навички дотримання етики ділового спілкування, уміння спілкуватися на високому культурному рівні державною та якнайменше однією з іноземних мов, чітко, послідовно й логічно висловлювати свої думки та переконання, здатність залежно від ситуації обирати найбільш відповідні інформаційні засоби комунікації, демонструвати культуру мовлення, працювати в команді тощо.

Проте дані проведеного в межах роботи над дисертаційним проектом пілотажного дослідження, під час якого було опитано 147 викладачів і 500 майбутніх фахівців із ДтаІД, свідчать про те, що 68 % і 80 % респондентів (відповідно) не усвідомлюють достатньою мірою значущості комунікативної компетентності для майбутньої професійної діяльності; 48,9 % викладацького складу і 61,7 % студентів відчують труднощі у визначенні суті й змісту професійно-комунікативної діяльності фахівця з ДтаІД, комунікативних умінь і особистісних якостей, якими має оволодіти майбутній фахівець указанного профілю. Певна частина студентів (27 %) схильні до епізодичних порушень професійно-етичних норм спілкування; 33 % студентів не володіють уміннями саморегуляції, виявляють агресивність, нетерпимість до думки інших. І тільки 35 % майбутніх

фахівців продемонстрували достатній рівень культури мовлення тощо. Отримані дані дають підстави стверджувати, що, з одного боку, майбутні фахівці з ДтаІД мають низький рівень сформованості комунікативної компетентності, а з іншого, більшість викладачів ЗВО, зосереджуючись переважно на формуванні в студентів предметних (фахових) компетентностей, не приділяє належної уваги формуванню комунікативної компетентності майбутніх фахівців.

Закономірним з огляду на актуальність проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД як важливого складника їхньої професійної підготовки є підвищення уваги вчених до її дослідження. На основі вивчення наукових джерел з'ясовано, що порушена проблема знайшла часткове висвітлення за такими основними напрямками: *теоретико-методологічні й практичні засади професійної підготовки майбутніх документознавців* (В. Бездрабко, Г. Власова, Н. Гайсинюк, Л. Демчина, С. Дубова, С. Кулешов, Н. Кушнарєнко, О. Матвієнко, Ю. Палєха, Є. Плєшкевич, Л. Філіпова, С. Харченко, Г. Швецова-Водка); *упровадження компетентнісного підходу у вищу освіту* (І. Бєх, В. Болотов, І. Єрмаков, Т. Єрмаков, І. Зимня, О. Малихін, О. Овчарук, О. Окуловський, О. Пометун, Дж. Равєн, А. Хуторський, Л. Штефан та інші); *визначення теоретико-методологічних засад формування комунікативної компетентності особистості* (Л. Алькова, І. Бєх, С. Бабатіна, І. Блаубєрг, Д. Іванов, В. Лунячєк, Г. Малик, М. Оліяр, О. Семеног, А. Темербекова, Е. Юдін, С. Якушева й інші); *формування й розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців різного профілю* (В. Андрієвська, Ю. Вторнікова, Д. Годлевська, І. Гуменна, А. Гуралюк, С. Зайцева, А. Клеба, О. Краєвська, Н. Лосєва, Т. Нєпомняца, Л. Пашко, С. Скворцова, В. Стрєльніков та інші); *з'ясування структури комунікативної компетентності* (К. Гончарова, О. Добротвор, М. Заброцький, Р. Загнибіда, О. Наливайко та інші).

Окремі аспекти проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД (формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх документознавців; комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі вивчення гуманітарних дисциплін; комунікативних умінь майбутніх фахівців зазначеного профілю засобами медіаосвітніх технологій) дослідили І. Баштанар, Н. Назарєнко, О. Янишин.

Аналіз наукових праць дає підстави для висновку, що проблема професійної підготовки фахівців із ДтаІД (бакалаврів, магістрів) у контексті вимог сьогодення ще не здобулася на належне наукове узагальнення із залученням фундаментальних положень сучасної педагогіки, зокрема доводиться говорити й про відсутність системних досліджень із питань формування комунікативної компетентності фахівців зазначеного профілю.

У результаті вивчення теоретичних і практичних аспектів проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД було виявлено низку суперечностей:

1) на рівні концептуалізації сучасної освіти:

- між об'єктивною потребою посилення комунікативного вектора професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД і нерозробленістю концептуально-методологічних засад формування комунікативної компетентності

фахівців указанного профілю, науково обґрунтованих педагогічних стратегій для забезпечення відповідного процесу;

2) на рівні визначення цілей підготовки майбутніх фахівців:

- між об'єктивною потребою суспільства в якісній підготовці майбутніх фахівців із ДтаІД, здатних компетентно надавати документно-інформаційні послуги, забезпечувати ефективну взаємодію із суб'єктами професійної діяльності та реальним станом сформованості комунікативної компетентності у випускників ЗВО, що здійснюють підготовку фахівців зазначеного профілю;

- між досить високим рівнем розробленості теоретичних засад компетентнісного підходу до професійної підготовки студентів у ЗВО та недостатнім науковим обґрунтуванням необхідності цілеспрямованого формування комунікативної компетентності у фахівців документно-інформаційної сфери;

3) на рівні змісту й технологій підготовки майбутніх фахівців:

- між цілісністю, багатоаспектністю діяльності фахівця документно-інформаційної сфери, що передбачає комунікативну складову, і недостатньою відтвореністю й дискретним її відображенням у змісті професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД;

- між необхідністю цілеспрямованої підготовки майбутнього фахівця із ДтаІД і нерозробленістю необхідних для цього технологій, спроможних забезпечити цілісність, системність і якість зазначеного процесу.

Отже, актуальність порушеної проблеми, теоретична й практична користь від її розв'язання, її недостатня розробленість у педагогічній науці, а також необхідність усунення виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження **«Теоретичні і методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в процесі професійної підготовки»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладах» (РК № 1-200199U004104). Тему дослідження затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 5 від 05.11.2014) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 9 від 23.12.2014).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні теоретичних і методичних засад формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі професійної підготовки; розробленні й експериментальній перевірці ефективності системи формування зазначеної компетентності.

Основними **завдання** дослідження визначено:

1. Розкрити роль і значення цілеспрямованого формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі їхньої професійної підготовки та з'ясувати чинники посилення комунікативного вектора такої підготовки.

2. Обґрунтувати методолого-концептуальні засади дослідження проблеми

формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі професійної підготовки.

3. Дослідити генезу ідеї формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців документно-інформаційної галузі.

4. Конкретизувати термінологічне поле дослідження, з'ясувати суть та особливості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД і визначити зміст структурних компонентів зазначеної компетентності.

5. Уточнити критерії, показники рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД.

6. Теоретично обґрунтувати систему формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД.

7. Розробити модель науково-методичного забезпечення теоретично обґрунтованої системи формування досліджуваного феномену та експериментально перевірити ефективність відповідної моделі.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД у ЗВО.

Предмет дослідження – система формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД в умовах ЗВО.

Концепцію дослідження структурує **провідна ідея**, яка полягає в тому, що: 1) в умовах прискореного розвитку інформаційних технологій, докорінних функціональних змін у багатопрофільній документно-інформаційній сфері комунікативна компетентність майбутнього фахівця із ДтаІД є необхідним складником його загальнопрофесійної компетентності; 2) формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД потребує розроблення й реалізації цілісної системи, у якій забезпечено єдність змістових, функціональних та особистісних підсистем, орієнтованих на формування в студентів зазначеної компетентності.

Концепція містить *три взаємопов'язаних концепти*, що сприяють реалізації провідної ідеї дослідження.

Методологічний концепт передбачає використання фундаментальних філософських ідей і положень про взаємозв'язок, взаємозумовленість і цілісність явищ і процесів об'єктивної дійсності; про особистість як суб'єкта діяльності та відносин, про системність формування особистості, про взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх факторів її розвитку (Б. Анан'єв, Г. Балл, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.); філософських концепцій освіти (В. Андрущенко, Б. Гершунський, В. Гинецинський, І. Зязюн, В. Краєвський, В. Кремень, М. Култаєва, Н. Нікандров, Г. Філонов, О. Шульга та ін.), а також відбиває взаємозв'язок і взаємодію різних підходів загальнонаукової й конкретнонаукової методології до вивчення порушеної проблеми, а саме: компетентнісного, системно-синергетичного, культурологічного, аксіологічного, комунікативного, особистісно-діяльнісного, деонтологічного, акмеологічного.

Теоретичний концепт визначає систему ідей, концепцій, вихідних категорій, основних понять, без яких неможливе розуміння суті досліджуваної проблеми, а саме: ідеї вдосконалення освітнього процесу в ЗВО та професійної підготовки майбутніх фахівців (А. Алексюк, В. Гриньова, А. Губа, Л. Зеленська, С. Золотухіна,

О. Іонова, Л. Кайдалова, О. Малихін, О. Попова, І. Прокопенко та ін.), теоретичні та прикладні положення документознавства (І. Антоненко, В. Бездрабко, С. Кулешов, Н. Кушнарєнко, О. Матвієнко, Ю. Палєха, М. Слободяник, Г. Швецова-Водка та ін.); положення компетентнісного підходу до професійної підготовки (І. Бєх, В. Болотов, І. Єрмаков, Т. Єрмаков, І. Зимня, О. Овчарук, О. Окуловський, О. Пометун, Дж. Равен, А. Хуторський та ін.); позиції щодо провідних форм і методів формування й розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців різного профілю (В. Андрієвська, Ю. Вторнікова, Д. Годлевська, І. Гуменна, А. Гуралюк, С. Зайцева, А. Клеба, О. Краєвська, Т. Непомняща, Л. Пашко, С. Скворцова та ін.).

Технологічний концепт передбачає розроблення науково обґрунтованої моделі реалізації системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі професійної підготовки.

В основі дослідження лежить **загальна гіпотеза** про те, що рівень комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД можна значно підвищити за умови реалізації в процесі професійної підготовки теоретично обґрунтованої системи, яка інтегрує в собі ідеї компетентнісного, системного, синергетичного, культурологічного, комунікативного, особистісно-діяльнісного, деонтологічного та акмеологічного підходів.

Загальна гіпотеза конкретизована в **часткових припущеннях**, відповідно до яких формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД буде успішним, якщо:

- розробити наукове підґрунтя для втілення ідеї формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у змісті їх професійної підготовки протягом усього періоду навчання, забезпечення цілісності й безперервності процесу підготовки студентів бакалаврату до професійно-комунікативної діяльності на різних етапах особистісно-професійного становлення – від усвідомлення значення діяльності в означеному напрямі, розуміння її суті до набуття практичного досвіду, що дає можливість актуалізувати цінності та мотиви, засвоїти знання, опанувати професійно-комунікативні вміння й навички, розвинути професійно-особистісні якості, сформувати індивідуально-творчий підхід до відповідної діяльності;

- розробити програмно-змістове й навчально-методичне забезпечення системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД, яке відбиває мету, завдання й принципи професійної підготовки, зміст структурних компонентів відповідної компетентності, а також технологію її формування, що передбачає послідовну реалізацію організаційно-підготовчого, мотиваційно-стимульовального, змістово-діяльнісного, рефлексивно-корегувального етапів у різних видах діяльності в процесі професійної підготовки (навчальній, позааудиторній виховній, виробничій, науково-дослідній, самоосвітній);

- забезпечити умови, за яких би система формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД цілісно впливала на особистість майбутнього фахівця, його емоційно-ціннісну, когнітивну й діяльнісно-вольову сфери, стимулювала процеси професійного самовдосконалення;

- стимулювати перехід від управління формуванням у майбутніх фахівців із ДтаІД комунікативної компетентності до керування ними власним морально-

ціннісним і професійно-творчим потенціалом для ефективного здійснення професійно-комунікативної діяльності в зазначеній сфері.

Для вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези використано **методи дослідження**: *теоретичні* (міждисциплінарний історико-логічний, проблемно-цільовий, порівняльний, аналіз наукової літератури, узагальнення, систематизація, порівняння й зіставлення різних поглядів на аспекти досліджуваної проблеми) для визначення поняттєво-категорійного апарату та змісту структурних компонентів досліджуваного явища, реконструкції генези ідеї формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД; вивчення нормативної документації, теорії й практики підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД, самоаналіз власної викладацької діяльності з метою обґрунтування системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД, розроблення моделі її науково-методичного забезпечення); *емпіричні*: діагностичні (бесіди, анкетування, тестування, аналіз продуктів творчої діяльності студентів), прогностичні (експертні оцінки, ранжування, моделювання), обсерваційні (спостереження, самооцінка) для виявлення рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД; педагогічний експеримент для виявлення ефективності програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення науково обґрунтованої системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД); *статистичні* (статистична обробка даних, графічне відображення результатів) для кількісного та якісного аналізу результатів педагогічного експерименту.

Наукова новизна й теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягають у тому, що *вперше*:

- з урахуванням наукових підходів (компетентнісного, системного, синергетичного, культурологічного, аксіологічного, комунікативного, особистісно-діяльнісного, деонтологічного, акмеологічного) цілісно досліджено й розв'язано на методологічному рівні проблему формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі професійної підготовки;
- науково обґрунтовано систему формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД, яка реалізується в усіх видах діяльності студентів у ЗВО (навчальній, громадсько-виховній, виробничій, науково-дослідницькій, самоосвітній) і містить чотири взаємопов'язані блоки: *концептуально-цільовий*, що визначає мету, завдання, провідну парадигму, методологічні підходи формування комунікативної компетентності; *структурно-змістовий*, який відбиває зміст структурних складників комунікативної підготовки (культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього) і компонентів (мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивного) комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД; *технологічно-процесуальний*, що розкриває організаційну діяльність і відображає програмно-змістове й навчально-методичне забезпечення етапів процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД (організаційно-підготовчого, мотиваційно-стимульовального, змістово-діяльнісного, рефлексивно-корекційного); *контрольно-корекційний*, який передбачає здійснення моніторингу ефективності розробленої системи формування комунікативної компетентності. Визначено педагогічні умови ефективності зазначеної системи

(поглиблення професійно-педагогічної готовності викладачів до формування комунікативної компетентності студентів; спрямування змісту навчальних дисциплін на формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД; організація сприятливого освітнього середовища для професійно-комунікативного розвитку й саморозвитку студентів);

- розроблено й експериментально перевірено модель науково-методичного забезпечення вказаної системи.

Уточнено: суть поняття «комунікативна компетентність фахівця з ДтаІД» (інтегративне утворення, що, характеризуючись розгалуженою системою знань, ставлень, умінь, здібностей тощо, набутих у контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників комунікативної підготовки, дає можливість фахівцю здійснювати своєчасні й адекватні комунікативні дії в різних ситуаціях професійної взаємодії на основі партнерства, взаєморозуміння й співробітництва, гарантуючи ефективне розв'язання поліфункціональних завдань документно-інформаційної діяльності); зміст структурних компонентів (мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивного) комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД; критерії (мотиваційно-особистісний, когнітивно-мовленнєвий, процесуально-рефлексивний), показники, а також діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД.

Подальшого розвитку набули зміст, форми та методи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців документно-інформаційної сфери; уявлення про генезу ідеї комунікативної підготовки фахівців у вітчизняній педагогічній думці як підґрунтя вдосконалення концептуальних основ підготовки фахівців із ДтаІД відповідно до сучасних викликів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в доведенні теоретичних положень і висновків дослідження до конкретних рекомендацій щодо організації й здійснення процесу формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД у процесі професійної підготовки, які відображено в одноосібних монографіях «Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: історія, теорія, практика», «Формування комунікативної компетентності в процесі підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності»; у розробленні й апробації навчально-методичного забезпечення науково обґрунтованої системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД (зокрема навчально-методичних комплексів із дисциплін «Концепція професійного спрямування (Вступ до фаху)», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Чинники успішного працевлаштування»; авторського спецкурсу «Комунікативна компетентність фахівця з документознавства та інформаційної діяльності»; рекомендацій для викладачів щодо формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців, доповнених словником термінів із питань комунікативної компетентності; окремих навчально-методичних матеріалів із різних навчальних дисциплін – планів семінарських занять, завдань до проведення практичних занять; методичних вказівок для виконання самостійної роботи,

збірників навчальних ситуацій і завдань; програм практик і методичних рекомендацій до їх організації й проведення; програм проведення різноманітних науково-методичних заходів під час позааудиторної роботи – «круглих столів», науково-методичних семінарів, тренінгів, квестів тощо; програм роботи наукових і творчих гуртків «Документознавчі студії», «Мовознавчі студії», «Слово»).

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Харківської державної академії культури (довідка № 01-03-889 від 16.11.2016); Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126-32/76 від 17.01.2017); Державного закладу «Луганський національний університету імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ) (довідка № 1/2340 від 22.11.2016); Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ) (довідка № 918 від 28.12.2016); Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет» (м. Київ) (довідка № 24/01 від 10.02.2017); Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (довідка № 17-35/11 від 13.12.2016); Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (акт № 86 від 26.12.2016); Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (довідка № 70-11-2445 від 07.11.2016) і його структурних підрозділів – Миргородського художньо-промислового коледжу імені М. В. Гоголя (довідка № 606 від 12.12.2016) та Полтавського коледжу нафти і газу (№ 01-01/31 від 19.01.2017); Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв» (довідка № 64/20-01 від 18.01.2017).

Матеріали дослідження можуть бути використані викладачами, кураторами груп із метою формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі професійної їхньої підготовки у ЗВО під час викладання навчальних дисциплін «Культурологія», «Соціологія комунікацій», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Риторика», «Етика і психологія ділового спілкування», «Концепція професійного спрямування (Вступ до фаху)», «Інформаційно-аналітична діяльність», «Чинники успішного працевлаштування», «Теорія і практика PR-технологій», «Іміджологія», «Комп'ютерні мережі та інтернет-технології», «Українська науково-технічна термінологія», «Лінгвістичні основи документознавства» тощо; для розроблення спецкурсів, курсів за вибором студентів, спецсемінарів, навчальних посібників; для організації виробничої практики; студентами під час написання курсових, науково-дослідницьких проектів.

Особистий внесок здобувача в опублікованих зі співавторами працях полягає в з'ясуванні суті й змісту комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД і визначенні вимог до її сформованості [29]; дослідженні особливостей застосування інформаційних технологій навчання та засобів їх реалізації з метою формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців [56]; обґрунтуванні інтерактивних методів, орієнтованих на формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД [33]; розкритті особливостей застосування інтерактивних ігор як методу підвищення рівня сформованості комунікативної компетентності студентів [34]; висвітленні важливості знань термінологіки для професійно-комунікативної діяльності майбутнього фахівця із ДтаІД [46].

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення й результати дослідження були оприлюднені на наукових конференціях і семінарах різних рівнів:

– *міжнародних*: «Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації» (Одеса, 2015); «Професійна свобода особистості у вимірах гуманістичної спадщини Антона Макаренка та Івана Зязюна» (Полтава, 2015); «Сучасність. Наука. Час. Взаємодія та взаємовплив» (Київ, 2015); «Osobowość, społeczeństwo, politykanaukowa» (Lublin, 2016); «Modern scientific researches and developments: theoretical value and practical results» (Bratislava, 2016); «Проблеми та інновації в природничій, технологічній та професійній освіті» (Кіровоград, 2016); «Структурні зміни у суспільстві та економіці під впливом комунікацій та інформації» (Полтава, 2016); «Бібліотеки, архіви, музеї і інтеграція до світового наукового та історико-культурного простору» (Харків, 2016); «Сучасні тенденції навчання природничо-математичних дисциплін у загальноосвітній та вищій школах» (Кропивницький, 2016); «Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences: Conference Proceedings» (Kielce, 2016); «Moderní vymoženosti vědy-2017» (Praha, 2017); «Actual Problems of Science and Education – APSE 2017» (Budapest, 2017); «Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2017); «Перспективні напрямки розвитку сучасних педагогічних і психологічних наук» (Харків, 2017); «Особистість, суспільство, політика» (Люблін, 2017); «Наукова спадщина Івана Зязюна у вимірах сучасності та майбутнього» (Київ, 2017); «Гуманітарна складова вищої освіти: досвід і проблеми» (Київ, 2018);

– *всеукраїнських*: «Актуальні проблеми сучасного документознавства: методологія та практика підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності» (Полтава, 2014); «Актуальні проблеми підготовки сучасного вчителя» (Умань, 2015); «Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми і перспективи» (Полтава, 2015); «Репресована культура України: регіональний вимір» (Полтава, 2015), «Документно-інформаційні комунікації в умовах глобалізації: стан, проблеми і перспективи» (Полтава, 2016); «Біблійна історія та християнська етика» (Полтава, 2013); «Бібліотеки закладу вищої освіти в умовах трансформаційних змін: відкрита наука, відкритий доступ, цифрова педагогіка» (Полтава, 2018).

– *регіональних*: наукових конференціях професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка (Полтава, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018).

Основні положення й результати дослідження були обговорені та здобулися на позитивну оцінку на засіданнях кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, кафедри українознавства, культури та документознавства Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (2012–2018 рр.).

Кандидатська дисертація на тему «Структурно-семантичні типи та функціонування нових аббревіатур в українській мові кінця XX – початку XXI століть» зі спеціальності 10.02.01 – українська мова, була захищена у 2011 р., її матеріали в тексті докторської дисертації не використовуються.

Публікації. Результати дослідження опубліковано в 57 наукових працях (із них 52 – одноосібні), серед яких: 2 монографії (одноосібні); 26 статей у провідних наукових фахових виданнях України; 6 статей у наукових періодичних виданнях інших держав (3 з яких у співавторстві); 3 статті в інших виданнях (1 у співавторстві); 20 тез доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій (1 у співавторстві). Загальний обсяг авторського доробку становить близько 58 друк. арк.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел до кожного розділу (загальна кількість джерел 821, із них іноземною мовою 54), загальних висновків, 14 додатків (на 195 сторінках). Дисертація містить 16 таблиць (на 8 сторінках), 7 рисунків (на 4 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 750 сторінок (основного тексту – 395 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми наукового дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет; представлено концепцію, сформульовано гіпотезу, з'ясовано методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, особистий внесок здобувача; наведено відомості про апробацію і впровадження основних положень дослідження.

У першому розділі **«Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності як педагогічна проблема та методологічне підґрунтя її розв'язання»** розкрито роль і значення формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у контексті сучасних вимог, з'ясовано чинники посилення комунікативного вектора професійної підготовки майбутніх фахівців документно-інформаційної сфери; обґрунтовано методологічні засади дослідження проблеми формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця вказаного профілю.

Професія документознавця має глибоке історичне коріння (О. Медведєва, А. Новожилова, Л. Мазур, Р. Меджидов та ін.). Витоки цієї професії в Україні сягають доби Київської Русі, коли з'являються перші писемні документи, які зберігали в церквах і монастирях. Це послужило підставою для появи професії архівіста. Надалі зростання кількості документів, формування державного апарату за часів Гетьманщини спричинили не тільки розширення й ускладнення діловодства, але й збільшення чисельності таких фахівців. Утім офіційне унормування професії документознавця й архівіста відбулося в умовах перебування частини українських земель у складі Російської імперії за часів правління Петра I, коли в Генеральному регламенті 1720 року було чітко сформульовано функціонал секретарів, нотаріусів, перекладачів, архіваріусів, реєстраторів, канцеляристів, копіїстів. Подальше розширення видів і переліку документів привело до збільшення й поглиблення функцій діловодного циклу, що порушило в середині XIX ст. проблему спеціальної професійної підготовки фахівців документознавчої сфери.

Необхідність документно-інформаційної діяльності була офіційно проголошена вченими П. Отле й А. Лафонтеном на Міжнародній бібліографічній конференції в Брюсселі в 1895 р. Саме це згодом і вплинуло на визначення сучасної

назви – фахівець із ДтаІД.

Спеціальність «Документознавство та інформаційна діяльність» як окремий напрям підготовки фахівців було затверджено Кабінетом Міністрів і внесено до державного реєстру-переліку напрямів та спеціальностей у 1994 р.

Наразі спеціальність «Документознавство та інформаційна діяльність» містить дві рівноправні змістові складові професійної підготовки – документаційну (документознавство) та інформаційну (інформаційна діяльність), спрямовані на підготовку широкого кола спеціалістів документно-інформаційної (документно-комунікаційної) галузі суспільства – майбутніх працівників адміністративних органів державної влади та місцевого самоврядування, помічників керівників підприємств, установ та організацій, спеціалістів кадрової служби, професіоналів у галузі інформації та інформаційного аналізу, архівної, бібліотечної, музейної справи й кінопрограм, референтів, PR-технологів, спеціалістів консалтингових і рекламних компаній, координаторів ділових проектів і презентацій та інших. Отже, у результаті підготовки за вказаною спеціальністю Україна має отримати фахівця, здатного кваліфіковано виконувати широке коло професійних видів діяльності: від створення і стандартизації документів, розроблення й експлуатації різноманітних автоматизованих систем аналітико-синтетичної обробки документів до інформаційно-аналітичної та інформаційно-комунікативної діяльності.

У Національному класифікаторі професій України спеціальність документознавця віднесено до категорії професій, що передбачають високий рівень як фахових, так і комунікативних знань і вмінь, здатність постійно їх поновлювати, збагачувати й примножувати.

У дисертації з'ясовано чинники посилення комунікативного вектора професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД, як-от: ускладнення функцій управління персоналом; збільшення контингенту тих, хто працює з документами в організації; зростання користувачів послугами документаційно-інформаційної сфери; інформатизація документообігу та діловодства. Зазначене дало підстави стверджувати, що формування комунікативної компетентності є невід'ємним складником професійної підготовки майбутнього фахівця з ДтаІД у контексті сучасних вимог.

У процесі наукового пошуку з урахуванням вимог до сучасного фахівця з ДтаІД та інноваційних здобутків теорії й методики професійної освіти визначено **методологічні підходи** до формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця зазначеного профілю, які забезпечують оптимізацію досліджуваного процесу: компетентнісний, комунікативний, системний, синергетичний, аксіологічний, культурологічний, особистісно-діяльнісний, деонтологічний, акмеологічний.

Звернення до *компетентнісного підходу* зумовлено тим, що саме компетентність є основним показником професіоналізму, готовності фахівця до здійснення різних видів професійної діяльності. Компетентнісний підхід розглянуто не тільки як засіб оновлення змісту професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД, але і як механізм його увідповіднення вимогам сучасності. Він вносить суттєві корективи в організацію процесу підготовки майбутнього фахівця, підсилює його практикоорієнтовну складову.

Під компетентнісним підходом до формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД розуміємо єдину систему визначення цілей, відбору змісту, організаційного й технологічного забезпечення зазначеної компетентності на основі виділення спеціальних, загальних і ключових компетенцій. Компетентнісний підхід дає можливість формувати якісно нову модель підготовки спеціаліста, що сприятиме підвищенню рівня професіоналізму й результативності виконання професійних обов'язків відповідно до соціального замовлення на якісне надання документаційно-інформаційних послуг.

З огляду на предмет і завдання дослідження одним із провідних підходів до вирішення порушеної проблеми став *комунікативний*. Він передбачає орієнтацію цілей професійної підготовки фахівців із ДтаІД на формування комунікативної компетентності студентів; посилення комунікативного вектора в змісті професійної освіти; використання комунікативно спрямованих технологій, форм, методів тощо.

Системний підхід дає можливість розглядати процес формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД як складну динамічну систему, визначити особливості її підсистем, пізнати характер і механізми зв'язків між ними й на цій основі розробити науково-методичне забезпечення вказаної системи, що сприятиме оптимальному досягненню передбаченого результату.

Синергетичний підхід дає можливість розглядати систему формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД як відкриту систему, що здійснює обмін інформацією з іншими системами; забезпечити перехід від розвитку до саморозвитку студентами комунікативної компетентності (тобто до професійно-комунікативного самовдосконалення студентів).

Звернення до *аксіологічного підходу* зумовлене тим, що він забезпечує формування й трансляцію ціннісної матриці професійної підготовки майбутнього фахівця з ДтаІД, сприяє розв'язанню в процесі формування його комунікативної компетентності проблеми співвідношення між декларованими комунікативними цінностями професійної діяльності фахівця й тими, що виступають реальною спонукальною силою для його професійно-комунікативного становлення й розвитку. Застосування зазначеного підходу дає можливість спрямувати процес професійної підготовки на розвиток у студентів ціннісного ставлення до оволодіння комунікативною компетентністю.

У межах *культурологічного підходу* культура розглядається як невід'ємний складник професійної підготовки сучасного фахівця. Реалізація вказаного підходу дає можливість для самовизначення, самореалізації особистості студента в культурі, формування культурної самосвідомості, толерантного ставлення до інших культур, розвитку індивідуальних якостей «людини культури». Оволодіваючи знаннями й досвідом культури, студенти транслюватимуть їх у вигляді високого рівня сформованості комунікативної компетентності – культури спілкування, взаємин і поведінки, відповідних професійно-комунікативних якостей.

Суть *особистісно-діяльнісного підходу* полягає у визнанні діяльності основою, засобом і засадничою умовою розвитку комунікативної компетентності особистості, якісного перетворення її індивідуальних особливостей, зміщення акцентів із накопичення знань на розвиток здатності діяти. Зазначений підхід, з одного боку, дає можливість урахувати особистісно-індивідуальні особливості кожного студента

для розроблення індивідуальної освітньої траєкторії в процесі формування його комунікативної компетентності, вибудовувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладача й студента на основі взаєморозуміння й рівноправного співробітництва, визнання унікальності особистості кожного студента, його права на всебічний розвиток своїх здібностей, вільний вияв бажань і прагнень, а з іншого, забезпечує активність майбутнього фахівця в процесі професійно-комунікативної підготовки, що сприяє оптимізації способів її здійснення й визначенню шляхів практичного вдосконалення. Зазначене в контексті розв'язання досліджуваної проблеми набуває особливого значення, адже формування комунікативної компетентності потребує не лише засвоєння комунікативних знань, а й активного привласнення їх і втілення в майбутній професійно-комунікативній діяльності.

Звернення до *деонтологічного підходу* в процесі формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД зумовлене тим, що цей підхід дає можливість розглянути досліджуваний процес крізь призму системи вимог професійного та особистого порядку. Зазначений підхід сприяє забезпеченню професійно-етичного аспекту комунікативної діяльності в майбутнього фахівця; стимулюванню студентів діяти відповідно до професійно-етичних норм, прагнути до виконання професійного обов'язку; розвитку таких професійних якостей, як доброзичливість, гідність, толерантність, тактовність тощо; виявленню професійно-етичного ставлення майбутнього фахівця до суб'єктів професійної діяльності (колег, партнерів, клієнтів та ін.). Саме в деонтології найбільш яскраво знаходить вираження зв'язок моральних і професійних якостей у поведінці та діях фахівця (М. Васильєва).

Необхідність звернення до *акмеологічного підходу* для забезпечення успішності формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД зумовлена тим, що кінцевою метою вказаного процесу є прагнення студента до досягнення акме в професійно-комунікативній самореалізації, яку розглядаємо як максимальне розкриття його творчого потенціалу, сходження його до акме в професійно-комунікативному саморозвитку.

Отже, у процесі наукового пошуку визначено й обґрунтовано значущість і доцільність застосування низки методологічних підходів, що уможливають різновекторний аналіз проблеми дослідження й синтез його результатів у побудові концепції, теоретичних положень, розробленні системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД та впровадженні її в реальний процес професійної підготовки студентів.

У другому розділі **«Історико-гносеологічний і сутнісно-феноменологічний аналіз комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності»** на основі вивчення історико-педагогічних джерел, науково-педагогічної літератури висвітлено генезу ідеї формування комунікативної компетентності особистості, з'ясовано суть провідних понять дослідження; визначено зміст складників комунікативної підготовки студентів; розкрито суть та особливості комунікативної компетентності фахівців із ДтаІД та визначено зміст її структурних компонентів.

На основі ретроспективного аналізу наукових джерел, що розкривають генезу ідеї формування комунікативних знань, умінь, якостей, здібностей особистості та

умови й способи їх формування та розвитку, дійшли висновку, що досліджуване питання належить до наскрізних історико-педагогічних проблем. У процесі наукового пошуку з'ясовано, що витoki порушеної проблеми сягають античної філософії (Сократ, Платон, Аристотель, Цицерон, Квінтіліан та ін.), педагогічної думки Середньовіччя (Т. Аквінський, П. Абеляр та ін.), Відродження (Ф. Рабле, Е. Роттердамський, М. Монтень, Т. Мор та ін.), Просвітництва (Я.-А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Д. Локк та ін.), Нового (Й.-Г. Песталоцці, Й. Гербарт, А. Дістервег та ін.) та Новітнього часу (Г. Вінекен, А. Ферр'єр, С. Френе та ін.). Цінні ідеї щодо важливості комунікативних знань, умінь, якостей особистості, мовленнєвої культури й мовної грамотності, етики спілкування й красномовства містять трактати, настанови, художні твори, педагогічні праці вітчизняних учених, філософів, педагогів, державних і релігійних діячів епохи Київської Русі (Іларіон, К. Туровський), українського ренесансу (П. Могила, Є. Славинецький, І. Галятовський, С. Полоцький, Ф. Прокопович, Г. Сковорода), педагогічної думки ХІХ – початку ХХ ст. (Т. Шевченко, К. Ушинський, О. Духнович, І. Франко, І. Огієнко), радянської доби (Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.). Характеризуючи комунікативні здібності особистості, представники науково-педагогічної думки чільне місце відводили мовно-мовленнєвим знанням і вмінням, що забезпечують спілкування й мислення, навичкам комунікативної поведінки особистості, її моральності (здатності поважати співрозмовника, контролювати свої почуття й емоції, керувати власним характером і волею, бути ввічливим, тактовним, уважним, доброзичливим тощо). Ці ідеї не втратили своєї актуальності й були враховані під час вирішення теоретичних і практичних завдань дослідження.

Сутнісно-феноменологічний аналіз комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД передбачав передусім з'ясування суті таких понять, як «комунікативна діяльність», «професійне спілкування», «комунікація».

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що сьогодні співіснують різні підходи до розуміння суті комунікативної діяльності. Це зумовлено складністю та неоднозначністю відповідного феномену. На основі узагальнення різних підходів (Л. Власов, О. Головаха, Ю. Жуков, М. Дороніна, А. Колова, Ф. Кузін, Н. Паніна, О. Рембач, О. Цуканова та інші) *комунікативну діяльність* у дисертації розглянуто як активну, зумовлену потребами спільної діяльності взаємодію, спрямовану на встановлення й розвиток професійних контактів, виконання функціональних обов'язків. Комунікативна діяльність передбачає адекватне сприйняття й розуміння поведінки партнерів по спілкуванню, обмін інформацією, вироблення ефективної стратегії взаємодії.

Із категорією «комунікативна діяльність» тісно пов'язані поняття «професійне спілкування», «комунікація». На основі вивчення наукових праць із досліджуваної проблеми *професійне спілкування* в дисертації визначено як активну, зумовлену потребами спільної діяльності взаємодію, спрямовану на встановлення й розвиток професійних контактів, виконання функціональних обов'язків.

Учені (Н. Волкова, Г. Єлізарова, М. Каган, В. Крисько та ін.) розглядають *комунікацію* як соціально зумовлений процес передавання та сприйняття інформації, що здійснюється через різні канали за допомогою вербальних і невербальних

комунікативних засобів. Водночас професійне спілкування передбачає міжсуб'єктну взаємодію, у якій кожний учасник діє над відпрацюванням спільного сенсу висловленої інформації, й орієнтоване на досягнення взаєморозуміння, взаємовплив, взаємодопомогу. Комунікація є суто інформаційним процесом, у якому одержувач інформації сприймається лише як об'єкт активності її відправника.

У процесі дослідження дійшли висновку, що особливістю комунікативної діяльності фахівця з ДтаІД є те, що вона визначається не лише в термінах, що відображають процес діяльності (мотив, мета, планування, аналіз поточної інформації, прийняття рішень, перевірка результатів процесу комунікації), але й у таких термінах, як відправник, одержувач, форма повідомлення, код, ситуація.

Ефективність здійснення будь-якої діяльності, зокрема комунікативної, залежить від рівня сформованості у фахівця відповідної компетентності. За результатами узагальнення положень наукових праць із досліджуваної проблеми (В. Андрієвська, К. Гончарова, О. Добротвор, В. Лозова, А. Маркова, Н. Ничкало, Г. Селевко, В. Стрельников, Л. Штефан та ін.) *«компетентність»* у дисертації визначено як здатність особистості, що інтегрує в собі сукупність знань, умінь, особистісних якостей, досвід соціально-професійної життєдіяльності, і забезпечує кваліфіковане здійснення певного виду професійної діяльності.

У процесі професійної підготовки майбутній фахівець має оволодіти різними видами компетентностей, важливе місце серед яких займає комунікативна. З'ясовано, що в широкому сенсі *комунікативну компетентність* розглядають як інтегративне утворення, що виражається в готовності й здатності фахівця до комунікативної діяльності в різних професійних галузях і з представниками різних культур на основі партнерства, взаєморозуміння та співробітництва (Л. Знікіна, І. Новгородцева, Т. Тихонова, О. Шломенко та ін.).

У дисертації з урахуванням поглядів учених (І. Баштанар, Г. Бірюкова, Н. Волкова, Н. Назаренко, О. Янишин та ін.) і специфіки професійної діяльності фахівця із ДтаІД *комунікативну компетентність* фахівця відповідного профілю визначено як інтегративне утворення, що, характеризуючись розгалуженою системою знань, ставлень, умінь, здібностей тощо, набутих у контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників комунікативної підготовки, дає змогу фахівцю здійснювати своєчасні й адекватні комунікативні дії в різних ситуаціях професійної взаємодії на основі партнерства, взаєморозуміння й співробітництва, гарантуючи ефективне розв'язання поліфункційних завдань документно-інформаційної діяльності.

У дослідженні з'ясовано, що фахівців із ДтаІД доречно віднести до групи професій «людина – знакова система», адже вони працюють із документами, що є поєднанням різних знаків, цифр, кодів, формул, відображених різними мовами. Отже, успіх професійно-комунікативної діяльності фахівців указанного профілю залежить від їхнього вміння успішно здійснювати комунікацію не тільки з безпосередньо присутньою людиною (замовником, колегою тощо), але й з автором певного письмового повідомлення/документа, відстань до автора якого вимірюється не тільки в кілометрах, а іноді навіть у роках чи тисячоліттях (О. Янишин). У цьому полягає одна з *особливостей комунікативної компетентності фахівця з ДтаІД*.

Інша особливість досліджуваної компетентності зумовлюється тенденцією до

поглиблення інформатизації всіх сфер життєдіяльності українського суспільства, що спричиняє необхідність постійного професійного вдосконалення фахівця з ДтаІД у галузі інформаційно-комунікаційних технологій.

На основі вивчення нормативних документів, аналізу науково-педагогічної літератури (К. Гончарова, І. Гуменна, Т. Єрмаков, О. Кравченко-Дзондза, Н. Назаренко, Т. Непомняща, Н. Ларіна, Л. Пашко, О. Руденко й інші) структуру комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД визначено як сукупність мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивного компонентів, оволодіння кожним із яких здійснюється в контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного і самоосвітнього складників комунікативної підготовки.

На підставі обґрунтованих концептуальних підходів до досліджуваної проблеми, визначення суті й особливостей комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД, урахування вимог суспільства, цілей і завдань освіти щодо сформованості вказаної компетентності розкрито зміст її структурних компонентів.

Мотиваційно-ціннісний компонент комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД формують професійно-комунікативні цінності професії; норми професійної деонтології й особистісне ставлення до них. Зазначений компонент пов'язаний передусім з усвідомленням майбутнім фахівцем значущості комунікативної компетентності для успішного здійснення професійної діяльності; ціннісним ставленням до оволодіння комунікативною компетентністю, наявністю внутрішніх стимулів до професійно-комунікативного самовдосконалення; усвідомлене ставлення до спілкування як вищої цінності людини й суспільства.

Інформаційно-когнітивний компонент комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД передбачає оволодіння студентами сукупністю знань щодо:

- суті та змісту структурних компонентів комунікативної компетентності фахівця документно-інформаційної сфери, теоретичних основ способів комунікації, деонтологічних норм професійно-комунікативної діяльності тощо;
- національних традицій, звичаїв; особливостей соціально-економічної системи країни, процесів і явищ суспільного життя;
- сучасних інформаційних технологій;
- правил і норм усної й писемної літературної мови у слововжитку, у граматичному її оформленні, у вимові й наголошуванні; правил мовленнєвого етикету й культури спілкування;
- способів професійно-комунікативного самовдосконалення.

Діяльнісно-поведінковий компонент досліджуваного феномену передбачає сформованість у майбутнього фахівця вмінь і навичок, які забезпечують успішність комунікативної діяльності. Вони в дисертації згруповані так:

- **інтелектуально-прогностичні** – уміння критично аналізувати, систематизувати, класифікувати, узагальнювати інформацію, давати їй оцінку; навички професійного читання й аналітичної обробки документів і текстових повідомлень; уміння за небагатьма ознаками передбачати розвиток комунікації, бачити варіанти комунікативної взаємодії;

- *презентаційно-комунікативні* – уміння самопрезентації, міжособистісного спілкування; здатність вибудовувати стосунки з діловими партнерами, домагатися ефективної взаємодії на основі спільних інтересів, відкрито демонструвати, добирати переконливі аргументи на користь своєї позиції й тактовно її відстоювати; емпатійні й перцептивні вміння; уміння взаємодіяти й знаходити взаєморозуміння в міжкультурному спілкуванні;

- *організаторсько-управлінські* – уміння ефективно співпрацювати в команді, приймати рішення й брати на себе відповідальність, виконувати різні соціальні ролі в колективі, налагоджувати товариське спілкування;

- *емоційно-регулятивні* – уміння стримувати прояви негативних емоцій щодо суб'єкта взаємодії, здійснювати саморегуляцію, запобігати конфліктам та вирішувати їх у разі виникнення, здійснювати самоконтроль своєї поведінки з позиції професійно-етичних норм і за необхідності своєчасно вносити до неї корективи, здатність налаштуватися на позитивне сприйняття й прийняття чужих ідей, поглядів, цінностей, які суттєво відрізняються від власних переконань;

- *інформаційно-комунікаційні* – уміння використовувати засоби сучасних ІКТ, створювати бази даних і працювати з ними, використовувати інтернет-ресурси для пошуку й оброблення інформації, збирати, аналізувати та управляти інформацією, використовувати програмні засоби;

- *мовно-лінгвістичні* – уміння чітко, зрозуміло й грамотно висловлювати думки й почуття, застосовувати лексичне багатство рідної/іноземної мови; володіння культурою мовлення, вербальними та невербальними засобами обміну інформацією з колегами, партнерами, клієнтами тощо;

- *рефлексивно-коригувальні* – уміння адекватно оцінювати наявну комунікативну ситуацію й самовизначитися в ній, гнучко реагувати на будь-які її зміни, проводити самоаналіз, самооцінювання; здатність до розвитку власного творчого потенціалу та готовність застосовувати додаткові ресурси в процесі професійно-комунікативного самовдосконалення.

Особистісно-самотворчий компонент комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД характеризується сформованістю значущих особистісно-професійних якостей, які впливають на успішність комунікативної діяльності (комунікабельність, доброзичливість, інтелектуальна мобільність, інноваційне мислення, відповідальність, тактовність, толерантність, чесність, гідність, емоційна стійкість, стресостійкість, креативність тощо).

Оцінно-рефлексивний компонент досліджуваного феномену характеризує здатність майбутнього фахівця до рефлексивно-комунікативної інтерпретації власної поведінки, вчинків суб'єктів комунікативної діяльності, що сприяє вибору доцільних дій у тій чи іншій ситуації, коригуванню їх у подальшій діяльності з метою усунення власних недоліків і корекції власної поведінки.

Визначені компоненти комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД є взаємопов'язаними, взаємозалежними та взаємозумовленими.

У третьому розділі «**Теоретичне обґрунтування системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності**» розроблено й обґрунтовано систему формування

комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД, репрезентовано її модель; схарактеризовано суть і зміст її підсистем (блоків), визначено й теоретично обґрунтовано умови ефективності реалізації розробленої системи.

Результатом осмислення й узагальнення теоретичного доробку вчених (В. Гриньова, С. Золотухіна, Н. Лосєва, О. Попова, І. Прокопенко, Л. Штефан та ін.) із досліджуваної проблеми та власного практичного досвіду стала розробка системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД. Запропоновану систему утворюють взаємопов'язані блоки (концептуально-цільовий, структурно-змістовий, технологічно-процесуальний, контрольно-корекційний), сукупність яких забезпечує функціональну цілісність процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД, набуття студентами досвіду професійно-комунікативної діяльності, їхній вихід на рівень творчого професійно-комунікативного саморозвитку.

Концептуально-цільовий блок у системі представлено єдністю мети й зумовлених потребою формування комунікативної компетентності завдань, комплексне вирішення яких забезпечує її досягнення на відповідній методологічній основі. Зазначений блок забезпечує створення передумов для поєднання інших блоків (підсистем) у цілісну єдність, їх змістового наповнення й розвитку.

Методологічну основу системи формують обґрунтовані в дисертації концептуальні підходи до дослідження порушеної проблеми (компетентнісний, аксіологічний, системний, синергетичний, культурологічний, комунікативний, особистісно-діяльнісний, деонтологічний, акмеологічний), які дають можливість оптимального досягнення мети розробленої системи – формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі професійної підготовки.

Структурно-змістовий блок відбиває зміст структурних складників комунікативної підготовки (культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього) і компонентів комунікативної компетентності (мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивного) комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД, формування яких має забезпечити запропонована система.

Технологічно-процесуальний блок розкриває технологію формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД та науково-методичне забезпечення технологічних етапів досліджуваного процесу. Етапи технології формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД (організаційно-підготовчий, мотиваційно-стимулювальний, змістово-діяльнісний, рефлексивно-корегувальний) визначено на основі врахування змісту структурних компонентів досліджуваної якості та логіки процесу професійної підготовки майбутнього фахівця відповідного профілю. Виокремлені етапи реалізуються в різних видах діяльності студентів: навчально-пізнавальній, громадсько-виховній, практичній (передусім у період виробничих практик), науково-дослідній, самовиховній.

Необхідність виділення вказаного блоку зумовлена тим, що вибір і впровадження технологічних етапів, навчально-методичного інструментарію, який використовується в різних видах діяльності майбутніх фахівців для їх забезпечення, дає можливість моделювати діяльність викладачів і студентів, спрямовану на

оптимальну реалізацію мети й завдань процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД.

Організаційно-підготовчий етап передбачає: забезпечення готовності професорсько-викладацького складу ЗВО до формування комунікативної компетентності студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (спеціалізація «Документознавство та інформаційна діяльність»), адаптацію навчальних планів і програм згідно із завданнями дослідження, розроблення комплексу засобів програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення досліджуваного процесу в різних видах діяльності майбутніх фахівців із ДтаІД, відбір діагностичного інструментарію дослідження. На зазначеному етапі також передбачається діяльність, спрямована на забезпечення педагогічних умов для успішної реалізації розробленої системи, до яких віднесено такі: 1) поглиблення професійно-педагогічної готовності викладачів до формування комунікативної компетентності студентів; 2) спрямування змісту навчальних дисциплін на формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД; 3) організація сприятливого освітнього середовища для професійно-комунікативного розвитку й саморозвитку студентів зазначеної спеціальності.

Мотиваційно-стимулювальний етап технології спрямовано на зміцнення системи професійних цінностей і переконань, розвиток активного суб'єктного ставлення студентів до оволодіння комунікативною компетентністю. Зазначений етап передбачає забезпечення усвідомлення майбутніми фахівцями з ДтаІД комунікативної компетентності як професійно значущої якості; вироблення в студентів прагнення до професійно-комунікативного розвитку й саморозвитку через впливи на їхню мотиваційну сферу.

На *змістово-діяльнісному етапі* технології передбачається: набуття студентами зазначеної спеціальності знань, необхідних для здійснення професійно-комунікативної діяльності; розвиток професійно-орієнтованих комунікативних умінь, набуття студентами індивідуального досвіду професійно-комунікативної діяльності. У процесі реалізації зазначеного етапу студент визначає можливості індивідуального зростання у сфері розвитку комунікативної компетентності та вибудовує оптимальну для нього освітню стратегію її вдосконалення.

Виділення в системі формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД *рефлексивно-коригувального етапу* обґрунтовано тим, що вельми важливим аспектом підготовки студентів до будь-якого виду майбутньої професійної діяльності є постійні аналіз, осмислення, експертиза ними власних дій та станів, тобто рефлексія діяльності. Завданнями цього етапу є: розвиток умінь професійно-рефлексивної діяльності; корекція змісту, форм і методів формування в студентів комунікативної компетентності на основі оцінювання й самооцінювання результативності впровадженої системи; поглиблення комунікативних знань і вдосконалення комунікативних умінь, вироблених на попередніх етапах; діагностика й самодіагностика рівнів підготовки майбутніх фахівців до професійно-комунікативної діяльності; пошук ефективних шляхів індивідуальної корекції в зазначеному напрямі професійної підготовки.

Контрольно-корекційний блок системи формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД створює можливості для якісної

оцінки ефективності формування комунікативної компетентності (здійснення моніторингу ефективності розробленої системи формування досліджуваної якості). За структурування цього блоку виходили з того, що згідно з рекомендаціями МОН України введено комплекс нормативних документів для розроблення складників системи галузових стандартів вищої освіти, в основу якого покладено компетентнісний підхід через формування системи діагностичних засобів із переходом від оцінювання знань до оцінювання компетенцій та визначення рівня компетентності загалом. Важлива роль у забезпеченні формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД належить моніторингу цього процесу.

Реалізація блоку, що розглядається як рівнево-результативний, передбачає визначення критеріальної бази, тобто критеріїв і показників рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД. Критерії, показники добирали так, щоб вони відбивали структурно-функціональні та змістові компоненти процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД. З огляду на це діагностико-критеріальну основу дослідження утворили такі критерії та показники: *мотиваційно-особистісний* (професійна спрямованість на комунікативну підготовку (ціннісне ставлення до оволодіння комунікативною компетентністю, усвідомлення важливості комунікативної компетентності для майбутньої професійної діяльності, професійно-пізнавальний інтерес, прагнення до самовдосконалення комунікативної компетентності); характер ставлення до оволодіння комунікативною компетентністю; сформованість професійно-комунікативних якостей (толерантність, тактовність, комунікабельність, імпровізація, здатність до емпатії, емоційна стійкість тощо); *когнітивно-мовленнєвий* (рівень знань щодо здійснення професійно-комунікативної діяльності; рівень сформованості культури мовлення); *процесуально-рефлексивний* (сформованість груп умінь, що характеризують комунікативну компетентність фахівця з ДтаІД); рефлексивність комунікативної діяльності; адекватність самооцінки студентів сформованості в них комунікативної компетентності).

Для реалізації науково обґрунтованої системи формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД за допомогою методу моделювання було розроблено її модель (рис. 1 на с. 21), що дало можливість уявлення про формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД як цілісний процес, акцентувати його мету, завдання, напрями й способи їх виконання.

У четвертому розділі «**Експериментальна перевірка ефективності системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності**» розкрито загальні питання підготовки й проведення педагогічного експерименту, представлено зміст формувального експерименту з упровадження системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі професійної підготовки; проаналізовано результати педагогічного експерименту.

Дослідно-експериментальну роботу з перевірки гіпотези (*ефективності розробленої системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД*) проведено впродовж 2014–2018 рр.

Рис. 1. Модель науково-методичного забезпечення системи формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД

Ця робота проводилася на базі Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка; Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»; Харківської державної академії культури. Експериментальною роботою було охоплено 193 здобувачі освіти рівня «бакалавр», до контрольної групи КГ увійшло 63 студенти.

На *констатувальному етапі* педагогічного експерименту для одержання достовірної інформації про вплив реалізації розробленої системи на сформованість комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД відповідно до обґрунтованих у дослідженні критеріїв і показників було визначено рівні сформованості в студентів досліджуваного феномену. Для цього було використано відповідну комплексну діагностику (її представлено в тексті та додатках дисертації).

За результатами діагностики було зафіксовано переважання в студентів низького й середнього рівнів комунікативної компетентності, що підтвердило актуальність і доцільність проведення роботи за обґрунтованими напрямками. З огляду на отримані дані було створено три експериментальні підгрупи E_1 (65 осіб), E_2 (73 особи), E_3 (55 осіб) залежно від: розвиненості професійної мотивації; рівня комунікативних здібностей; характеру ставлення до оволодіння комунікативною компетентністю. Студенти групи E_1 мали досить високий рівень професійної мотивації і розвитку комунікативних здібностей, проте недостатньо усвідомлювали значення професійно-комунікативної підготовки, потребували зовнішнього педагогічного впливу для прояву позитивно-активного ставлення до оволодіння комунікативною компетентністю. Групу E_2 було утворено зі студентів із недостатнім рівнем професійної мотивації та розвитку комунікативних здібностей, які здебільшого проявляли позитивно-пасивне ставлення до оволодіння комунікативною компетентністю. До третьої групи E_3 було включено студентів із низьким рівнем професійної мотивації, які не усвідомлювали значення професійно-комунікативної підготовки, індиферентно ставилися до оволодіння комунікативною компетентністю (незалежно від рівня комунікативних здібностей).

Формувальний експеримент, спрямований на перевірку розробленої системи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД, мав варіативний характер із метою реалізації різних стратегій упровадження вказаної системи в процес професійної підготовки, що передбачало диференційовану роботу зі студентами (різні види педагогічної підтримки, індивідуальний підхід до вибору відповідного визначенням індивідуально-психологічним особливостям студентів навчально-методичного інструментарію, визначення індивідуальної траєкторії професійно-комунікативного самовдосконалення).

Згідно з метою й завданнями *організаційно-підготовчого етапу технології* реалізації досліджуваного процесу експериментальну роботу було спрямовано передусім на поглиблення професійної готовності викладачів щодо формування комунікативної компетентності студентів. Для цього було організовано й проведено науково-методичні семінари («Вимоги до підготовки фахівця з документознавства та інформаційної діяльності в контексті сучасних викликів», «Комунікативна компетентність як невід’ємна складова професіоналізму сучасного документознавця», «Теоретико-методичні засади формування комунікативної компетентності фахівців із ДтаІД»), на яких було забезпечено ознайомлення

викладачів загальних і фахових дисциплін з особливостями комунікативної компетентності фахівців відповідного профілю; акцентувалась увага на важливості посилення комунікативного вектора професійної підготовки майбутніх фахівців документно-інформаційної сфери; обговорювалися методологічні, технологічні й методичні засади відповідної підготовки майбутніх фахівців; визначалися можливості фахових дисциплін, різних видів практики, науково-дослідної, громадсько-виховної роботи щодо підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД. Формами роботи з викладачами були лекції-дискусії, проблемні семінари, методичні консультації, семінари з обміну методичним досвідом.

На організаційно-підготовчому етапі розпочали роботу зі *створення сприятливого освітнього середовища* для професійно-комунікативного розвитку й саморозвитку студентів (така робота тривала протягом усього експерименту), що передбачало:

- задоволення особистісних пріоритетів у професійній підготовці майбутніх фахівців на основі врахування особистісних потреб, інтересів, інтенцій кожного студента, прагнення досягти успіху в оволодінні комунікативною компетентністю, створення умов для професійно-комунікативного саморозвитку;
- демократизацію освітнього процесу, що давало можливість кожному студенту вільно й усвідомлено здійснювати власну траєкторію професійної самореалізації;
- забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу в різних напрямках професійної підготовки; взаємоповаги, взаємодопомоги, толерантності.

На вказаному етапі було також скореговано навчальні програми психолого-педагогічних, суспільствознавчих, культурологічних і фахових дисциплін («Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Етика і психологія ділового спілкування», «Культурологія», «Психологія», «Бізнес-етикет», «Іміджологія» тощо) та плани виховної роботи в напрямі забезпечення наявності в них комунікативного компонента; збагачено зміст навчальних дисциплін і курсів за вибором питаннями щодо професійно-комунікативної підготовки фахівців із ДтаІД; розроблено комплекс програмно-змістового й навчально-методичного забезпечення авторської системи в різних видах діяльності майбутніх фахівців.

Вирішення завдань *мотиваційно-стимулювального етапу* передбачало корегування професійної мотивації студентів і стимулювання їхнього позитивно-активного ставлення до оволодіння комунікативною компетентністю, що потребувало дотримання принципу диференціації. В усіх експериментальних групах проводили роз'яснювальну роботу (індивідуальні бесіди, консультування), у процесі якої переконували студентів у необхідності оволодіння комунікативною компетентністю. Водночас у групі E_1 широко використовували методи заохочення шляхом надання додаткових повноважень, почесних доручень, колективного схвалення тощо. У групі E_2 проводили додатковий інструктаж щодо професійно-комунікативного саморозвитку. Робота зі студентами групи E_3 передбачала корекцію в студентів деформованих уявлень про професійно-комунікативну діяльність документознавця. Студентам цієї групи надавали додаткову превентивну й оперативну педагогічну допомогу для попередження негативних проявів під час

здійснення різних видів комунікації, здійснювали інструктаж щодо подолання негативних рис характеру; проводили додаткові індивідуальні бесіди й консультації, а також надавали поради щодо дотримання конструктивних стратегій поведінки в різних видах комунікації тощо. Це сприяло зміцненню в студентів віри в себе, свої можливості.

Для стимулювання позитивної мотивації професійної підготовки студентів було запроваджено форми роботи, що передбачають безпосереднє ознайомлення з реальним виробництвом (підприємством), особливостями професійної діяльності сучасного фахівця із ДтаІД.

Позитивний ефект мали зустрічі з випускниками, які працюють у документно-інформаційній сфері й набули професійного досвіду. Вони наводили переконливі докази необхідності оволодіння студентами комунікативною компетентністю як запоруки конкурентоспроможності в майбутній професії, розкривали значущість комунікативних компетенцій для ефективної взаємодії із колегами, партнерами, клієнтами тощо.

Крім того, було проведено цикл заходів, під час яких обговорювали питання значущості комунікативної компетентності для сучасного фахівця з ДтаІД (бесіди «Сучасний документознавець: яким ви його уявляєте?», «Чи важливо для сучасного документознавця володіти комунікативними компетенціями?», дискусія «Професійний портрет сучасного документознавця», «Чи може сучасний документознавець досягти успіху в професійній діяльності без оволодіння комунікативною компетентністю?» тощо).

Важливе місце було відведено проведенню тренінгів (тренінг-спілкування, тренінг мотивації досягнення успіху, імідж-тренінг) із метою поглиблення професійно-комунікативної мотивації студентів. Під час таких занять особлива увага була спрямована на корекцію й розвиток мотиваційних, поведінкових установок студентів групи Е₃.

Стимулюванню студентів до оволодіння комунікативною компетентністю ефективно сприяло проведення різноманітних заходів-заохочень: оголошення подяки, нагородження грамотою; визначення й підтримка ініціативних студентів і студентів-лідерів; відображення результатів навчальних досягнень і громадської роботи на інформаційних дошках на факультетах; висвітлення досвіду кращих студентів-активістів на сторінках університетських газет; створення можливостей для виявлення лідерських якостей, самостійності, ініціативності (зокрема в процесі підготовки та участі в конкурсі «Кращий студент року»). Також використовували тактику превентивних дій, «прихованої допомоги» (особливо широко це запроваджували в групі Е₃).

Для стимулювання студентів до професійно-комунікативного самовдосконалення була рекомендована відповідна програма, складання якої спонукало пригадувати різноманітні комунікативні ситуації, обмірковувати їх перебіг, аналізувати дії комунікантів; самостійно виявляти, виправляти власні помилки та вносити необхідні корективи до власної поведінки в процесі комунікативної діяльності. Для зосередження уваги майбутніх фахівців на необхідності професійно-комунікативного самовдосконалення студентам рекомендували складання портфоліо та ведення «Щоденників самовдосконалення».

Результати реалізації мотиваційно-стимулювального етапу виявились у поінформованості студентів щодо необхідності оволодіння комунікативною компетентністю, що передбачає засвоєння різноманітних засобів ділової взаємодії, опанування лінгвістичних і стилістичних ресурсів мови, вироблення індивідуального стилю професійного спілкування, прагнення до самоосвіти для вдосконалення професійно-комунікативної підготовки тощо.

У процесі реалізації **змістово-діяльнісного етапу** особлива увага була приділена застосуванню форм, методів, засобів, спрямованих на формування комунікативної компетентності студентів, відповідно до принципів пріоритетності кінцевої мети, інтердисциплінарності, інтерактивності, інтенсифікації комунікативної підготовки майбутніх фахівців, їхньої культурної детермінації, урізноманітнення та поєднання педагогічних технологій різних типів і рівнів, рефлексивності діяльності.

Роботу з опанування знань і вмінь, що характеризують комунікативну компетентність фахівців із ДтаІД, проводили за такими напрямками: 1) відтворення під час навчання питань, пов'язаних із проблемою оволодіння студентами комунікативною компетентністю; 2) долучення студентів до участі в різних видах позааудиторної діяльності (клуби, факультативи, окремі виховні заходи); 3) запровадження авторського спецкурсу «Комунікативна компетентність фахівця з документознавства та інформаційної діяльності».

У межах спецкурсу, метою якого було поглиблення, систематизація та узагальнення комунікативних знань студентів і набуття ними комунікативних умінь, застосували широкий спектр проблемно-пошукових, дослідницьких, практикоорієнтованих форм і методів навчання. Крім того, на заняттях із фахових дисциплін і під час вивчення згаданого спецкурсу широко використовували *інформаційні освітні технології* (мультимедійні, інтернет-технології, WEB-технології, хмарні, телекомунікаційні), за допомогою яких студенти оволодівали вміннями писемної ділової комунікації (складати ділові листи, факси, створювати візитні картки тощо).

З огляду на мету й завдання експерименту на заняттях зі спецкурсу головну увагу зосереджували на використанні освітніх технологій, форм і методів, які передбачають взаємодію суб'єктів освітнього процесу в системі «студент – студент», «студент – група», «викладач – студент – група», а отже, сприяють формуванню комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД (організація навчальної взаємодії і співпраці, групової роботи, проектного навчання, інтерактивних форм роботи (ігрових, тренінгових, ситуаційних), ситуаційного аналізу (case-study)).

На заняттях зі спецкурсу поглиблювали *конфліктологічну підготовку студентів*. Для цього в колективній та індивідуальній формі аналізували труднощі, що можуть виникнути у фахівця в майбутній професійно-комунікативній діяльності та шляхи їх подолання; відпрацьовували стратегії і тактики оптимізації професійної комунікації, а також обговорювали важливість професійної рефлексії та самоконтролю.

Оскільки професійно-комунікативна діяльність може ускладнюватися певними бар'єрами, під час занять зі спецкурсу студенти набували необхідних знань

про суть бар'єрів у професійній комунікації (індивідуально-психологічних, психофізіологічних, емоційних, мотиваційних, організаційних, дисциплінарних, сенсових, оцінних та ін.), про причини їх виникнення та способи їх подолання. Практичного досвіду попередження й подолання бар'єрів у професійно-комунікативній діяльності студенти набували під час діалогового навчання проблемного характеру, проблемно-рольових ігор, участі в імітаційних конфліктних ситуаціях, а згодом безпосередньо під час виробничих практик.

З огляду на активізацію процесів увіходження України до європейського освітнього простору, євроінтеграцію, інтернаціоналізацію ділових стосунків, розширення сфери міжкультурних комунікацій, невинне збільшення кількості спільних підприємств, транснаціональних корпорацій, що передбачає професійне спілкування із закордонними колегами, партнерами, використання в роботі різноманітної документації, нормативно-правових актів, матеріалів науково-технічних статей іноземною мовою тощо, особливу увагу в експериментальній роботі було приділено формуванню *іншомовної комунікативної компетентності* як важливого складника досліджуваної якості майбутніх фахівців із ДтаІД. Для цього під час аудиторних занять з іноземної мови було застосовано комплекс диференційованих тренінгових вправ і завдань, які давали можливість студентам формувати вміння встановлювати контакт з іноземними партнерами, створювати сприятливу атмосферу для переговорів, розвивати вміння здійснювати іншомовну професійну комунікацію («Negotiations» («Переговори»), «Complete the conversation» («Заверши спілкування»), «Speaker» («Оратор»), «Collect phrases to make a contact», («Збір фраз для контакту»), «My experience» («Мій досвід») та ін.).

Особливу увагу під час експерименту приділили організації проходження студентами всіх видів *виробничої практики*, що давали студентам можливість випробувати й оцінити власний рівень комунікативної компетентності, виявити значущі для професійно-педагогічної діяльності особистісні комунікативні якості, визначити та скорегувати власний стиль поведінки відповідно до професійної етики в реальних умовах виробництва / підприємства. Після закінчення практики на факультетах студенти звітували про результати практики з презентаціями, у яких акцентували увагу на комунікативних аспектах дій суб'єктів професійної діяльності.

Для досягнення мети **рефлексивно-корегувального етапу** було запроваджено форми й методи навчання та виховання, які спонукали студентів до самоаналізу, адекватної самооцінки щодо сформованості в них професійно-комунікативних знань, умінь і якостей, необхідних для ефективного здійснення документно-інформаційної діяльності (рефлексивний практикум, рефлексивно-ділова гра, проблемно-рефлексивний полілог, рефлексивна інверсія). Проводили рефлексивні тренінги, у процесі яких студенти здійснювали аналіз і самоаналіз професійно-комунікативних знань і вмінь, особистісних якостей, що характеризують комунікативну компетентність фахівця з ДтаІД.

На цій основі здійснювали корегувальні процедури щодо досліджуваної якості майбутніх фахівців (консультації з питань професійно-комунікативного цілепокладання, визначення перспектив комунікативного розвитку, самовдосконалення), надавали допомогу під час комунікативної діяльності, аналізу ситуацій під час суб'єкт-суб'єктної взаємодії, оцінювання та самооцінювання

власних дій, самодіагностики. Отриманню розвивального ефекту щодо професійно-комунікативних потреб, цінностей та оволодінню досвідом професійно-комунікативної взаємодії сприяло застосування різноманітних рефлексивних вправ («Оціни свої дії», «Експерт», «Рефлексивна карта», «Шлях професійно-комунікативного зростання», «Віхи розвитку», «Пункти зупинки» тощо), залучення студентів до інтерактивної взаємодії, створення й реалізації групових мініпроектів.

Диференціація роботи з формування комунікативної компетентності на рефлексивно-корегувальному етапі будувалася на підставі делегування студентам групи E_1 можливості самодопомоги в процесі оволодіння вказаною компетентністю на основі самодіагностики, самопізнання, ведення індивідуального щоденника, визначення індивідуальної траєкторії професійно-комунікативного саморозвитку, а також надання почесних повноважень (тьютора, лідера-консультанта під час групового вирішення проектних завдань тощо). Студентам групи E_2 надавали дозовану допомогу під час прийняття ними рішень у певних комунікативних ситуаціях, формування оцінних суджень, виявлення професійно-етичної позиції тощо. Студенти групи E_3 отримували постійну допомогу щодо корекції професійно-комунікативної мотивації та поведінки.

На *контрольному* етапі експерименту було проаналізовано й узагальнено результати експериментальної роботи, які відбито в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати експериментальної роботи (приріст у %)

Критерії й показники рівня сформованості комунікативної компетентності студентів	Групи			
	E_1 (65 осіб)	E_2 (73 особи)	E_3 (55 осіб)	КГ (63 особи)
1	2	3	4	5
Мотиваційно-особистісний критерій:				
➤ <i>рівень сформованості професійної спрямованості на комунікативну підготовку</i> (ціннісне ставлення до оволодіння КК, усвідомлення важливості КК для майбутньої професійної діяльності, професійно-пізнавальний інтерес, прагнення до самовдосконалення КК):				
• високий	+30,8	+39,7	+47,3	+9,5
• середній	+15,4	+13,7	+14,5	+12,7
• низький	-46,2	-53,4	-61,8	-22,2
➤ <i>характер ставлення до оволодіння КК:</i>				
• позитивно-активне	+36,9	+46,6	+56,4	+7,9
• позитивно-пасивне	+6,2	+4,1	+9,1	+12,7
• індиферентне	-43,1	-50,7	-65,5	-20,6
➤ <i>рівень сформованості професійно-комунікативних якостей</i> (толерантність, тактовність, комунікабельність, імпровізація, здатність до емпатії, емоційна стійкість тощо):				
• високий	+27,7	+38,4	+52,7	+7,9
• середній	+18,5	+15,1	+10,9	+11,1
• низький	-46,2	-53,5	-63,6	-19,0
Когнітивно-мовленнєвий критерій:				
➤ <i>рівень знань щодо здійснення професійно-комунікативної діяльності:</i>				
• високий	+23,1	+31,5	+52,7	+9,5
• середній	+23,1	+20,5	+9,1	+20,6

Критерії й показники рівня сформованості комунікативної компетентності студентів							Групи							
							Е ₁ (65 осіб)		Е ₂ (73 особи)		Е ₃ (55 осіб)		КГ (63 особи)	
1							2		3		4		5	
• низький							-46,2		-52,0		-61,8		-30,1	
➤ <i>рівень сформованості культури мовлення:</i>														
• високий							+33,9		+39,7		+47,2		+14,3	
• середній							+10,8		+10,0		+16,3		+12,7	
• низький							-44,7		-49,7		-63,5		-27,0	
<i>Процесуально-рефлексивний критерій:</i>														
➤ <i>рівень сформованості вмінь, що характеризують КК:</i>	Е ₁			Е ₂			Е ₃			КГ				
	Вис.	Сер.	Низ.	Вис.	Сер.	Низ.	Вис.	Сер.	Низ.	Вис.	Сер.	Низ.		
	• інтелект.-прогностичні	+30,8	+18,5	-49,2	+37,0	+30,8	+18,5	-49,2	+37,0	+30,8	+18,5	-49,2	+37,0	
	• презент.-комунікативні	+40,0	+6,2	-46,1	+45,2	+40,0	+6,2	-46,2	+45,2	+40,0	+6,2	-46,2	+45,2	
	• організат.-управлінські	+27,7	+21,5	-49,2	+30,1	+27,7	+21,5	-49,2	+30,1	+27,7	+21,5	-49,2	+30,1	
	• емоційно-регулятивні	+38,5	-1,5	-36,9	+42,5	+38,5	-1,5	-36,9	+42,5	+38,5	-1,5	-36,9	+42,5	
	• мовно-лінгвістичні	+38,5	+15,4	-53,9	+39,7	+38,5	+15,4	-53,9	+39,7	+38,5	+15,4	-53,9	+39,7	
	• інформ.-комунікаційні	+32,3	+24,6	-56,9	+39,7	+32,3	+24,6	-56,9	+39,7	+32,3	+24,6	-56,9	+39,7	
	• рефлекс.-коригувальні	+40,0	+16,9	-56,9	+46,6	+40,0	+16,9	-56,9	+46,6	+40,0	+16,9	-56,9	+46,6	
➤ <i>рівні рефлексивності комунікативної діяльності:</i>														
• високий							+30,8		+35,6		+41,9		+9,5	
• середній							+10,8		+16,4		+16,4		+1,6	
• низький							-41,6		-52,0		-58,3		-11,1	
➤ <i>самооцінка студентів щодо сформованості в них КК:</i>														
• адекватна							+44,6		+47,0		+52,7		+11,1	
• завищена							+7,7		+10,0		+14,5		+15,9	
• занижена							-52,3		-57,0		-67,2		-27,0	

Як свідчать дані таблиці 1, системне науково-методичне забезпечення процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД позитивно вплинуло на рівень сформованості всіх складників досліджуваної якості студентів експериментальних груп. При тому в цих групах зафіксовано більш суттєву позитивну динаміку рівня сформованості комунікативної компетентності за всіма показниками, порівняно з контрольною групою.

Висновки й достовірність отриманих результатів експерименту були підтверджені методами математичної статистики. Обробка експериментальних даних із застосуванням критерію Пірсона засвідчила наявність статистично значимих змін у всіх експериментальних групах ($T_{\text{експ.}} > T_{\text{кр.}}$ у середньому в 3,9 рази), які є суттєво більш вираженими, ніж у контрольній групі, що підтвердило правильність висунутої на початковій стадії дослідження гіпотези. Відтак розроблена система формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД є ефективною й може бути запропонована для впровадження в процес професійної підготовки майбутніх фахівців зазначеної сфери.

ВИСНОВКИ

У дисертації в теоретико-методологічній і практичній площинах запропоновано нове розв'язання наукової проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД на основі її цілісного наукового аналізу, обґрунтування теоретичних і методичних засад, розробленої й апробованої системи науково-методичного забезпечення. Узагальнення результатів теоретичного аналізу та одержаних результатів експериментальної роботи дали можливість дійти таких висновків:

1. У дисертації розкрито роль і значення цілеспрямованого формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі їх професійної підготовки в умовах розширення функцій професії, пов'язаних із кваліфікованим виконанням широкого кола видів діяльності: від створення й стандартизації документів, розроблення й експлуатації різноманітних автоматизованих систем аналітико-синтетичної обробки документів до інформаційно-аналітичної та інформаційно-комунікативної. З'ясовано, що посилення комунікативного вектора професійної підготовки майбутніх фахівців із ДтаІД зумовлене ускладненням функцій управління персоналом; збільшенням числа тих, хто працює з документами в організації; зростанням користувачів послугами документно-інформаційної сфери; розширенням комунікативних зв'язків фахівців із ДтаІД; інформатизацією документообігу та діловодства.

2. Науково обґрунтовано концепцію формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД, основу якої складає розуміння того, що: 1) в умовах прискореного розвитку інформаційних технологій, докорінних функціональних змін у багатопрофільній документно-інформаційній сфері комунікативна компетентність майбутнього фахівця з ДтаІД є необхідним складником його загальнопрофесійної компетентності; 2) формування досліджуваного феномену потребує розроблення й реалізації цілісної системи, яка передбачає єдність змістових, функціональних і особистісних підсистем.

Доведено доцільність використання для вирішення проблеми формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД сукупності підходів, а саме компетентнісного, комунікативного, системного, синергетичного, аксіологічного, культурологічного, особистісно-діяльнісного, деонтологічного та акмеологічного.

3. Досліджено генезу ідеї формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців документно-інформаційної галузі. Виокремлено актуальні ідеї прогресивних представників науково-педагогічної думки, які доцільно враховувати для розв'язання проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД: необхідність оволодіння майбутніми фахівцями мовно-мовленнєвими знаннями й вміннями, що забезпечують спілкування та мислення, навичками комунікативної поведінки особистості; здійснення спілкування на основі моральності (здатності поважати співрозмовника, контролювати свої почуття й емоції, керувати власним характером і волею, бути ввічливим, тактовним, уважним, доброзичливим тощо).

4. Конкретизовано термінологічне поле дослідження, з'ясовано суть та особливості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД і визначено

зміст її структурних компонентів: розкрито суть основних понять дослідження («комунікативна діяльність», «комунікація», «професійне спілкування», «компетентність», «компетенція»); запропоновано авторський підхід до тлумачення поняття «комунікативна компетентність майбутнього фахівця з ДтаІД» як інтегративного утворення, що, характеризуючись розгалуженою системою знань, ставлень, умінь, здібностей тощо, набутих у контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього складників комунікативної підготовки, дає можливість фахівцю здійснювати своєчасні й адекватні комунікативні дії в різних ситуаціях професійної взаємодії на основі партнерства, взаєморозуміння й співробітництва, гарантуючи ефективне розв'язання поліфункційних завдань у галузі документно-інформаційної діяльності.

Виявлено особливості комунікативної компетентності фахівців з ДтаІД, які пов'язані з тим, що успіх їхньої професійно-комунікативної діяльності залежить від уміння успішно здійснювати комунікацію не тільки з безпосередньо присутньою людиною (замовником, колегою тощо), але й з автором певного письмового повідомлення/документа, а також із тим, що нині простежується активна тенденція до поглиблення інформатизації всіх сфер життєдіяльності українського суспільства.

Структуру комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД, що відображає її внутрішню основу, представлено як сукупність мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивного компонентів, оволодіння кожним із яких здійснюється в контексті культурного, соціального, інформаційного, мовного та самоосвітнього складників комунікативної підготовки.

Розкрито зміст структурних компонентів досліджуваної компетентності, який відбиває відповідно: цінності професії; норми професійної деонтології й особистісне ставлення до них; усвідомлення майбутнім фахівцем значущості комунікативної компетентності для успішного здійснення професійної діяльності; ціннісне ставлення до оволодіння комунікативною компетентністю, наявність внутрішніх стимулів до професійно-комунікативного самовдосконалення; сукупність знань, якими має оволодіти майбутній фахівець для успішного здійснення комунікативної діяльності; сформованість умінь і навичок, що забезпечують успішність комунікативної діяльності (інтелектуально-прогностичних; презентаційно-комунікативних; організаторсько-управлінських; емоційно-регулятивних; інформаційно-комунікаційних; мовно-лінгвістичних; рефлексивно-коригувальних); значущі особистісно-професійні якості, які впливають на успішність комунікативної діяльності (комунікабельність, доброзичливість, інтелектуальна мобільність, інноваційне мислення, відповідальність, тактовність, толерантність, чесність, гідність, емоційна стійкість, стресостійкість, креативність тощо); здатність до рефлексивно-комунікативної інтерпретації власної поведінки та діяльності, дій і вчинків суб'єктів комунікативної діяльності, що сприяє вибору доцільних дій у тій чи іншій ситуації, коригуванню подальшої комунікативної діяльності з метою усунення власних недоліків та корекції власної поведінки.

Визначені компоненти комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД є взаємопов'язаними, взаємозалежними й взаємозумовленими.

5. Розроблено критеріальну базу дослідження процесу формування, яка

утворена такими критеріями та показниками рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД: *мотиваційно-особистісний* (сформованість професійної спрямованості на комунікативну підготовку (ціннісне ставлення до оволодіння комунікативною компетентністю, усвідомлення важливості комунікативної компетентності для майбутньої професійної діяльності, професійно-пізнавальний інтерес, прагнення до самовдосконалення комунікативної компетентності); характер ставлення до оволодіння комунікативною компетентністю; сформованість професійно-комунікативних якостей (толерантність, тактовність, комунікабельність, імпровізація, здатність до емпатії, емоційна стійкість тощо); *когнітивно-мовленнєвий* (рівень знань щодо здійснення професійно-комунікативної діяльності; рівень сформованості культури мовлення); *процесуально-рефлексивний* (сформованість умінь, що характеризують комунікативну компетентність фахівця з ДтаІД); рефлексивність комунікативної діяльності; адекватність самооцінки студентами сформованості в них комунікативної компетентності).

6. Науково обґрунтовано систему формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД, яка реалізується в усіх видах діяльності студентів у ЗВО (навчальній, громадсько-виховній, практичній, науково-дослідницькій, самоосвітній) і містить чотири взаємопов'язані блоки: *концептуально-цільовий*, визначає мету, завдання, провідну парадигму, методологічні підходи й принципи формування комунікативної компетентності; *структурно-змістовий*, який відбиває зміст структурних складників комунікативної підготовки (культурного, соціального, інформаційного, мовного, самоосвітнього) і компонентів (мотиваційно-ціннісного, інформаційно-когнітивного, діяльнісно-поведінкового, особистісно-самотворчого, оцінно-рефлексивного) комунікативної компетентності майбутнього фахівця з ДтаІД; *технологічно-процесуальний*, що розкриває організаційну діяльність і відображає програмно-змістове та навчально-методичне забезпечення етапів процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД (організаційно-підготовчого, мотиваційно-стимульовального, змістово-діяльнісного, рефлексивно-корегувального); *контрольно-корекційний*, який передбачає здійснення моніторингу ефективності розробленої системи формування досліджуваної якості). Ефективність реалізації системи передбачає необхідність створення відповідних педагогічних умов: поглиблення професійної готовності викладачів щодо формування комунікативної компетентності студентів, спрямування змісту навчальних дисциплін на формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД; організація сприятливого освітнього середовища для професійно-комунікативного розвитку й саморозвитку студентів.

7. Розроблено модель науково-методичного забезпечення теоретично обґрунтованої системи формування досліджуваного феномену та експериментально перевірено її ефективність. Визначено форми й методи, які найбільшою мірою вплинули на позитивну динаміку всіх компонентів комунікативної компетентності студентів експериментальних груп, а саме: інтерактивні методи (бесіди, диспути, дискусії, рольові та ділові ігри, «вербальні дуелі», «мозкові штурми» та ін.); проблемно-пошукові методи (розв'язання комунікативних ситуацій, метод проєктів); сучасні освітні технології, у тому числі ІКТ; участь у соціально-

громадській діяльності, виконання громадських доручень, участь у наукових і творчих гуртках («Документознавчі студії», «Мовознавчі студії», «Слово»); проходження виробничих практик.

У процесі експерименту, який мав варіативний характер, виявлено тенденції розвитку комунікативної компетентності студентів експериментальних груп: підвищився інтерес до оволодіння зазначеною компетентністю через усвідомлення студентами її як професійної цінності; зросла кількість студентів із позитивно-активним ставленням до професійного самовиховання у комунікативному напрямі; значною мірою покращився характер комунікативної взаємодії. Експериментально доведено позитивний вплив упровадженої в процес професійної підготовки авторської системи на рівень сформованості комунікативної компетентності фахівців із ДтаІД. Так, в експериментальних групах кількість студентів із високим рівнем сформованості комунікативної компетентності збільшилась у середньому на 40,6 %, а в контрольній групі – лише на 12,1 %; водночас кількість студентів, у яких виявлено низький рівень сформованості досліджуваної якості, зменшилася в середньому в експериментальних групах на 54,4 %, а в контрольній – на 20,8 %.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми. Одержані теоретичні й практичні результати становлять основу для подальшого її вивчення в аспекті пошуку інноваційних форм, методів, засобів, технологій формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД, а також розроблення науково-методичних засад розвитку комунікативної компетентності фахівців документно-інформаційної сфери у системі підвищення кваліфікації фахівців відповідної галузі.

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дослідження:

Монографії

1. Тур О. Формування комунікативної компетентності в процесі підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності : монографія. Полтава : ПолтНТУ, 2016. 320 с.

2. Тур О. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: історія, теорія, практика : монографія. Полтава : ПолтНТУ, 2017. 409 с.

Статті в провідних фахових виданнях України та міжнародних виданнях

3. Тур О. М. Формування комунікативних умінь майбутніх документознавців на основі соціального співробітництва академічних груп. *Педагогіка вищої та середньої школи*. Кривий Ріг : ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2014. Вип. 40. С. 108–113.

4. Тур О. М. Формування комунікативної культури студентів вищої школи. *Вісник Харківської державної академії культури*. Харків : ХДАК, 2014. Вип. 44. С. 256–262.

5. Тур О. М. Професійно-комунікативна компетентність майбутнього документознавця: зміст і структура. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Педагогіка»*. Тернопіль : ТНПУ, 2014. № 2. С. 53–57.

6. Тур О. М. Підвищення якості фахової підготовки молоді як важлива

проблема сучасної вищої освіти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2014. Вип. 26. С. 128–131.

7. Тур О. М. Невербальне спілкування як складова комунікативної компетентності особистості. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Педагогіка і психологія»*. Вінниця : ТОВ Нілан ЛТД, 2014. Вип. 41. С. 361–365.

8. Тур О. М. Міжкультурна комунікація як складова професійної діяльності майбутнього спеціаліста. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д. Г., 2014. Вип. 1(16). С. 201–205.

9. Тур О. Системний підхід до формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань : ФОП Жовтий, 2015. Вип. 1. С. 355–360.

10. Тур О. М. Професійна комунікація фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: сутність і структура. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Київ – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. Вип. 43. С. 487–491.

11. Тур О. М. Особистісно-орієнтований підхід у процесі формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Кам'янець-Подільський : ПП Зволейко Д. Г., 2015. Вип. 18(1). С. 111–116.

12. Тур О. М. Діяльнісний підхід як основа формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Педагогіка і психологія»*. Вінниця : ТОВ Нілан ЛТД, 2015. № 43. С. 325–328.

13. Тур О. Аксіологічний підхід до формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Умань : ФОП Жовтий, 2015. № 11. С. 117–121.

14. Тур О. М. Дослідження рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: комунікативний компонент. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. Ніжин : НДУ імені Миколи Гоголя, 2016. № 2. С. 82–85.

15. Тур О. Загальнокультурна компетентність як складник комунікативної компетентності майбутніх документознавців: дослідження рівня сформованості. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти»*. Кропивницький : КДПУ ім. Володимира Винниченка, 2016. Вип. 10, ч. 3. С. 151–155.

16. Тур О. Комунікативно-освітній простір як необхідна умова підготовки компетентних фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Освітній простір України. Науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний*

університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2016. Вип. 8. С. 122–127.

17. Тур О. Комунікативна діяльність майбутнього спеціаліста: сутність та характерні особливості. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2016. № 5(59). С. 219–225.

18. Тур О. Комунікативна компетенція майбутніх документознавців як структурний компонент їхньої комунікативної компетентності. *Вісник Львівського університету. Серія Педагогічна*. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. Вип. 30. С. 129–135.

19. Тур О. М. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: лінгвокомунікативна складова. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. Дніпр : Дніпровський ун-т ім. Альфреда Нобеля, 2016. № 2 (12). С. 320–324.

20. Тур О. М. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: рефлексивний компонент. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія «Педагогічні науки»*. Херсон : ХДУ, 2016. Вип. LXXIII, т. 2. С. 123–127.

21. Тур О. М. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: мотиваційний компонент. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр.* Запоріжжя : Класичний приват. ун-т. 2016. Вип. 50 (103). С. 277–282.

22. Тур О. М. Комунікативна компетентність майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності: дослідження стану формування. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2016. Вип. 51 (104). С. 287–293.

23. Тур О. Проблема формування комунікативної компетентності особистості (X – перша половина XIX ст.). *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2016. Вип. 9, ч. 3. С. 138–141.

24. Тур О. Соціально-історичні передумови становлення й розвитку проблеми формування комунікативної компетентності: антична доба. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Педагогічні науки»*. Кіровоград : КДПУ ім. В. Винниченка, 2016. Вип. 147. С. 138–141.

25. Тур О. Структура комунікативної компетентності особистості. *Педагогічний дискурс*. Хмельницький : ПП Мошак М. І., 2016. Вип. 20. С. 187–191.

26. Тур О. Діалог як важлива умова формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Молодь і ринок*. Дрогобич : Швидкодрук, 2017. № 2 (145). С. 55–58.

27. Тур О. Класифікація методів формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Молодь і ринок*. Дрогобич : Швидкодрук, 2017. № 4 (147). С. 53–58.

28. Тур О. Організація самостійної роботи майбутніх документознавців з

метою формування їх комунікативної компетентності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Спец. вип. Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 28 (38). С. 138–142.

29. Tur, O., Komlyk, Yu. Communicative competence as an inseparable part of training future specialists in document science and informative activity. *Harvard journal of Fundamental and Applied Studies*. Harvard, 2015. № 1 (7) January-June. Vol. VIII. P. 325–330.

30. Tur O. Modern requirements are to formed communicative competence of future specialists in documentation and information services. *News of Science and Education : Economic science, pedagogical science, law*. Sheffield : Science and Education LTD, 2017. № 3 (51). P. 50–54.

31. Tur O. Content individually-psychological component of communicative competence of future specialists on scientific discipline of documentation and informative activity. *Středoevropský věstník provědu a výzkum : Central European Journal for Science and Research*. Praha : Publishing house Education and Science, 2017. № 3 (39). P. 44–48.

32. Tur O. Forming communicative competence of future specialists on scientific discipline of documentation and informative activity: analysis of dynamics of changes in intellectual part. *Nauka i Studia : Pedagogiczne nauki, filologiczne nauki*. Przemysł : Nauka i Studia. 2017. № 6 (167). P. 54–58.

33. Тур О. Н., Комлик Ю. А., Вощенко В. Ю. Интерактивные методы формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов по документоведению и информационной деятельности. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2017. V (52), issue:113. P. 56–59.

34. Tur O., Tkachova N. Didactic game as the advanced method of forming communicative competence of future specialists in documentation and information services. *Advanced Education*. Kiev, 2017. № 7. P. 141–145.

Опубліковані праці апробаційного характеру

35. Тур О. Особливості формування культури мовлення студентів – майбутніх документознавців на заняттях із української мови за професійним спрямуванням. *Тези 65-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету* (м. Полтава, 22 квітня – 15 травня 2013 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2013. Т. 4. С. 175–176

36. Тур О. Толерантність як важливий складник комунікативної компетентності особистості студента вищого навчального закладу. *Тези 66-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету* (м. Полтава, 15 квітня – 15 травня 2014 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2014. Т. 3. С. 208–210.

37. Тур О. Основні педагогічні принципи й методи організації формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Актуальні проблеми сучасного документознавства: методологія та практика підготовки фахівців із документознавства та інформаційної діяльності* : зб. навч.-метод. і наук.-дослід. матер. Усеукраїнського науково-практичного семінару. Полтава : ПолтНТУ, 2014. С. 172–178.

38. Тур О. М. Вплив мовознавчих репресій 1933 року на мовленнєву культуру особистості як важливий складник її комунікативної компетентності. *Репресована культура України: регіональний вимір* : матер. Всеукр. наук.-практ. Internet-конф. (м. Полтава, 9 квітня 2015 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2015. С. 16–18.

39. Тур О. Ефективне спілкування майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності як головна умова їх професіоналізму. *Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації* : матер. I Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Одеса, 19–20 березня, 2015 р.). Одеса : ФОП Середняк Т. К., 2015. С. 381–386.

40. Тур О. Компетентнісний підхід як методологічна основа формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Тези 67-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету* (м. Полтава, 2 квітня – 22 травня, 2015 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2015. Т. 3. С. 165–167.

41. Тур О. М. Принципи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Сучасність. Наука. Час. Взаємодія та взаємовплив* : матер. XII Міжнар. наук. інтернет-конф. (м. Київ, 17–19 листопада 2015 р.). Київ : Видавництво «ТК Меганом», 2015. С. 77–82.

42. Тур О. М. Вивчення стану сформованості соціального складника комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Theoretical and applied researches in the field of pedagogy, psychology and social sciences* : Proceedings of the International Scientific-Practical Conference (Kielce, 28–29 Desember 2016). Kielce : Holy Cross University, 2016. P. 137–140.

43. Тур О. Комунікативна освіта на Україні у IX – XVIII століттях. *Osobowość, społeczeństwo, polityka* : materiały III Międzynarodowa konferencja naukowa (Lublin, 15–16.02.2016). Lublin, 2016. P. 29–31.

44. Тур О. Комунікативна компетентність як критерій професіоналізму майбутніх документознавців. *Тези 68-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету* (м. Полтава, 19 квітня – 13 травня 2016 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2016. Т. 3. С. 183–185.

45. Тур О. М. Проблеми формування комунікативної компетенції особистості у білінгвальному середовищі. *Modern scientific researches and developments: theoretical value and practical results – 2016* : materials of internationals scientific conference (Bratislava, 15–18 March, 2016). Київ : LLC “NVP” Interservice, 2016. С. 120–121.

46. Тур О. М., Мізіна О. І. Термінологічна лексика як основа професійної комунікації майбутніх документознавців. *Структурні зміни у суспільстві та економіці під впливом комунікацій та інформації* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 12–13 травня 2016 р.). Полтава : ПУЕТ, 2016. С. 77–80.

47. Тур О. М. Метод портфоліо у системі формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Наукова спадщина Івана Зязюна у вимірах сучасності та майбутнього* : зб. матер. I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30–31 березня 2017 р.). Київ, 2017.

С. 316–319.

48. Тур О. М. Тренінг як метод формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Тези 69-ї конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету* (м. Полтава, 19 квітня – 19 травня 2017 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2017. Т. 3. С. 204–206.

49. Тур О. М. Засоби організації формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Перспективні напрямки розвитку сучасних педагогічних і психологічних наук* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 10–11 лютого 2017 р.). Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2017. С. 84–87.

50. Тур О. М. Інтерактивна лекція як метод формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 3–4 лютого 2017). Київ : ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2017. С. 111–114.

51. Тур О. Н. Лекция-дискуссия как метод формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов по документоведению и информационной деятельности. *Moderní vymoženosti vedy-2017 : Materiály XIII Mezinárodní vědecko-praktická conference* (Praha, 27 ledna–05 února 2017). Praha : Publishing House “Education and Science”, 2017. S. 42–44.

52. Тур О. Організація комунікативної взаємодії між викладачем і студентом як педагогічна умова формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців. *Osobowość, społeczeństwo, polityka : materiały IV Międzynarodowa konferencja naukowa-praktyczna* (Lublin, 11–12.03.2017). Lublin, 2017. S. 196–199.

53. Тур О. М. Розвиток рефлексії майбутніх документознавців як принцип реалізації процесу формування їх комунікативної компетентності. *Тези 70-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету* (м. Полтава, 23 квітня – 18 травня 2018 р.). Полтава : ПолтНТУ, 2018. Т. 3. С. 250–252.

54. Тур О. Мовна компетентність майбутніх документознавців як складник їхньої комунікативної компетентності. *Гуманітарна складова вищої освіти: досвід і проблеми* : матер. Міжнар. наук. Інтернет-конф. (м. Київ, 29 травня 2018 р.). Київ : НУХТ, 2018. С. 123–126.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

55. Тур О. Критерії та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Гуманітарний вісник Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка*. Полтава : ПолтНТУ, 2017. Вип. 1. С. 135–144.

56. Тур О., Микитенко Г. Інформаційні технології навчання у формуванні комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Інформація і документ у сучасному науковому дискурсі* : зб. наук. статей Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Івано-Франківськ, 2017. С. 107–115.

57. Тур О. М. **Форми організації процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності.** *Київський науково-педагогічний вісник*. Київ, 2017. № 10 (10). С. 75–79.

АНОТАЦІЇ

Тур О. М. Теоретичні і методичні засади формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності в процесі професійної підготовки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти (015 – професійна освіта). – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, МОН України, Харків, 2019.

Дисертація є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності (ДтаІД) у процесі професійної підготовки.

У дисертації розкрито роль і значення цілеспрямованого формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі їхньої професійної підготовки; з'ясовано чинники посилення комунікативного вектора такої підготовки. Науково обґрунтовано методолого-концептуальні засади дослідження формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД у процесі професійної підготовки. Досліджено генезу ідеї формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців документно-інформаційної галузі. Конкретизовано термінологічне поле дослідження, з'ясовано суть і особливості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД та визначено зміст структурних компонентів зазначеної компетентності. Уточнено критерії, показники рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД. Теоретично обґрунтовано систему формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців із ДтаІД. Розроблено модель науково-методичного забезпечення теоретично обґрунтованої системи формування досліджуваного феномену та експериментально доведено її ефективність.

Ключові слова: майбутній фахівець, документознавство, інформаційна діяльність, комунікативна компетентність, формування, система, технологія, модель, професійна підготовка.

Тур О. Н. Теоретические и методические основы формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов по документоведению и информационной деятельности в процессе профессиональной подготовки.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования (015 – профессиональное образование). – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды, МОН Украины, Харьков, 2019.

Диссертация является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов

по документоведению и информационной деятельности в процессе профессиональной подготовки.

В диссертации раскрыта роль и значение целенаправленного формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов по документоведению и информационной деятельности в процессе их профессиональной подготовки; определены факторы усиления коммуникативного вектора такой подготовки. Научно обоснованы методолого-концептуальные основы исследования формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов по документоведению и информационной деятельности в процессе профессиональной подготовки. Исследован генезис идеи формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов документноведческо-информационной отрасли. Конкретизировано терминологическое поле исследования, обозначены суть и особенности коммуникативной компетентности будущих специалистов по документоведению и информационной деятельности и определено содержание структурных компонентов указанной компетентности. Уточнены критерии, показатели уровней формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов по документоведению и информационной деятельности. Теоретически обоснована система формирования коммуникативной компетентности будущих специалистов по документоведению и информационной деятельности. Разработана модель научно-методического обеспечения теоретически обоснованной системы формирования исследуемого феномена и экспериментально доказана ее эффективность.

Ключевые слова: будущий специалист, документоведение, информационная деятельность, коммуникативная компетентность, формирование, система, технология, модель, профессиональная подготовка.

Tur O. M. Theoretical and methodological principles of forming communicative competence of future specialists in document science and information activities in the process of professional training. – Qualifying scientific work, manuscript.

Thesis for the Doctor's of Education degree by speciality 13.00.04 – theory and methodology of vocational education (015 – vocational education). – H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2019.

The dissertation is a theoretical and experimental study on the problem of forming communicative competence of future specialists in document science and information activities (DSIA) in the process of professional training.

The dissertation reveals the role and significance of the purposeful communicative competence formation in the future DSIA specialists in the process of their professional training, which is related to the expansion of their occupational functions, which require skilled implementation of a wide range of professional activities: from the creation and standardization of documents, development and operation of various automated systems for analytical and synthetic processing of documents to information-analytical and informational-communicative activities.

It has been established that factors of strengthening the communicative vector in professional training of future DSIA specialists are due to complications of personnel

management functions; increase in the number of those who work with documents in the organization; growth of users in the documentation-information services sphere; expansion of communicative ties between specialists in the field of documentation and information; information support of document circulation and recordkeeping.

The concept of studying the problem of communicative competence formation in future DSIA specialists has been scientifically grounded. The expediency of using the set of competency based, communicative, systemic, synergetic, axiological, cultural, personal-activity based, deontological, acmeological approaches to solve the problem of forming communicative competence in future DSIA specialists has been proved.

The terminology field of the research was specified, the essence and features of communicative competence in future DSIA specialists have been clarified, and the content of the above competence structural components have been determined; the essence of the basic definitions in the study ("communication activity", "communication", "professional communication", "competence", "competence") have been revealed; the author's approach is suggested to interpreting the phenomenon of "communicative competence of a future DSIA specialist" as an integrative formation which, being characterized by a branched system of knowledge, attitudes, skills, abilities etc., acquired in the context of cultural, social, informational, linguistic, self-educational components, permits the specialist to undertake timely and adequate communicative actions in different situations of professional interaction, based on partnership, mutual understanding and cooperation, guaranteeing effective solution of poly-functional tasks in documentation and information activity fields. The communicative competence features of a DSIA specialist are revealed.

The structure of future DSIA specialists' communicative competence, reflecting its internal basis, is presented as a set of motivational-value-based, information-cognitive, activity-behavioral, self-creative, evaluation-reflexive components, mastering each of them being carried out in the context of cultural, the social, informational, language and self-education components. The content of structural components and constituents of the studied competence is determined.

Fruitfulness of the criterion base in the study of the formation process, which consisted of motivational and personal, cognitive-speech and procedural-reflexive criteria and the appropriate indices, has been proved.

The system of forming communicative competence of the future DSIA specialist, which is implemented in all fields of activities at a higher educational institution (educational, social-educational, practical, scientific-research, self-educational) and contains four interconnected units (conceptually-purposeful, structurally-contensive, technological-procedural, control-corrective) has been scientifically substantiated. The pedagogical conditions for efficient implementation of the developed system have been determined.

The model of scientific and methodological support of theoretically grounded system of the studied phenomenon formation is developed and its efficiency is experimentally proved.

Key words: future specialist, document science, information activity, communicative competence, formation, system, technology, model, vocational training.